

La poesia infantil i juvenil de Maria-Mercè Marçal: vint-i-dos poemes de records i fantasies

Moisés Selfa Sastre

Universitat de Lleida

RESUM: La poesia de Maria-Mercè Marçal, poeta d'Ivars d'Urgell i gran defensora de la dona i de la seva condició femenina, conté en alguns dels seus poemes referències al món infantil i juvenil que la poeta mateixa no va oblidar mai. En aquest article comentem aquests poemes d'acord amb la temàtica infantil i juvenil tractada. La lectura i el treball didàctic d'aquests poden ser una via de coneixement d'una poesia que pot ser majorment tractada en l'ensenyament obligatori i postobligatori actual.

PARAULES CLAU: Maria-Mercè Marçal, poesia, literatura infantil i juvenil, ensenyament.

ABSTRACT: The poetry of Maria-Mercè Marçal, born in Ivars d'Urgell and great defender of women and female condition, contains references in some of her poems to the children's and teenagers' world that she never forgot. In this paper we speak about these poems based on these youth topics. The reading and didactic work can be a way to know her poetry that can be analyzed mostly in the current compulsory and postcompulsory education.

KEYWORDS: Maria-Mercè Marçal, poetry, children's and youngsters' literature, education.

MARIA-MERCÈ MARÇAL, LA DONA I LA POETA

Maria-Mercè Marçal (Ivars d'Urgell, 1952 – Barcelona, 1998), poeta, professora, traductora i crítica literària, va dedicar la seva obra literària a explorar la significació de l'experiència femenina en el món que va viure (Julià 2001). Prova d'això és el títol (Llorca 1991) amb el qual va recopilar l'any 1989 la seva obra poètica, *Llengua abolida*. Aquest títol fa referència a la veu de les dones, silenciada al llarg de la història. Marçal va insistir en la importància que tenia donar veu a la paraula femenina. El volum reunia els seus primers cinc llibres publicats: *Cau de llunes*

(1973-1976); *Bruixa de dol* (1977-1979); *Sal oberta* (1982); *Terra de mai* (1982), inclòs en el següent; *La germana de l'estrangera* (1981-1984), i *Desglaç* (1984-1988). Va quedar fora del recopilatori *Raó del cos*, aparegut pòstumament l'any 2000 i on es recullen els seus últims poemes. A més, va escriure una novel·la: *La Passió segons Renée Vivien* (1994).

Els seus versos construeixen l'autobiografia de la seva ànima i una vivència femenina d'experiències primordials: en *Bruixa de dol*, l'amor, la solitud i la cerca de la pròpia identitat, el plaer i el dolor, les relacions entre les dones (Climent 2012); en *Terra de mai*, l'amor homosexual; en *Sal oberta*, la maternitat; en *Desglaç* crearà la filiació, la relació amb el pare, simbòlic i real, i el dolor per la seva desaparició; i en *Raó del cos*, la relació amb la mare, la pròpia mort i la malaltia (Llorca 2002).

L'obra poètica de Marçal, especialment aquells versos que s'inclouen en l'etapa de maduresa poètica de l'autora (sobretot les dues últimes esmentades), és radicalment moderna ja que el seu significat es pot explicar als contemporanis de forma completa. Les noves generacions de poetes i lectors, també els infantils i juvenils com veurem tot seguit, són els encarregats de copsar fins al fons l'univers poètic de Marçal, una poeta que amb el carisma propi d'una dona va saber crear un univers poètic carregat d'un intens lirisme en consonància amb la poesia moderna catalana que començava a trobar camí pels anys 70 i 80 del segle XX (Marco 1980).

POESIA I POEMES INFANTILS I JUVENILS DE MARIA-MERCÈ MARÇAL: SELECCIÓ I COMENTARI DE TEXTOS

Maria-Mercè Marçal és, sobretot, la poeta de la llibertat i de les dones. Tota la seva obra literària gira al voltant d'aquests dos eixos que donen unitat a una obra poètica –i també narrativa– amb un des-

tinatari molt clar: el món on homes i dones han de conviure en igualtat de condicions (Climent 2004). En aquest sentit, els textos que a continuació comentarem no és que no formin part d'aquest univers poètic comú, sinó que més aviat són records de la infantesa d'una noia, la mateixa poeta, que ja des de petita va sentir la necessitat d'expressar en vers el seu món interior on cabien nens i joves que parlaven de la seva identitat infantil i juvenil.

Els textos aquí comentats formen part de la selecció de 21 poemes que J. Bel (2004) va fer per al públic infantil i juvenil i que va publicar amb el títol de *La màgia de les paraules* a la col·lecció Baula. A aquests 21 poemes, nosaltres n'afegim un més, com justificarem més endavant.

El primer grup de poemes que glosarem formen part del que podem anomenar el descobriment de la pròpia identitat en la infantesa. Així, el poema "Divisa" ens presenta una nena que amb rotunditat ens diu que té un nom i que aquest és el que la defineix com a ésser humà:

Emmarco amb quatre fustes
un pany de cel i el penjo a la paret.
Jo tinc un nom
i amb guix l'escriu a sota.

En aquest descobriment del propi món infantil, les cançons de nen tenen un paper fonamental ja que formen part de l'aprenentatge inicial. Aquestes cançons conformen la personalitat de l'infant que, fins i tot, les porta marcades a la cara:

Cançons de paper fi
m'omplen la sàrria
[...]
Duc llunes i cançons
per arracades.

La identitat infantil, una vegada explorada, deixa pas a dos poemes on la poeta obre la porta del món juvenil. La infantesa queda un xic enrere i comença un nou descobriment de l'entorn. És el que llegim a "Vaig desar a l'armari" quan es guarda "aquell núvol més menut", metàfora del món infantil, tan replet de confeti:

(Vaig desar a l'armari
aquell núvol més menut,
el que duia confetti a les butxaques.
Però, ai! ... les arnes no dormen.)

O el poema "Quin sol desdentegat...", reminiscència del món infantil ja abandonat on ocells salvatges, metàfora del pas del temps, s'han menjat tota la infantesa:

¿Quin sol desdentegat
em somriu des d'un món
que vaig conèixer fa
molt de temps i que he oblidat?
Ocells salvatges s'han menjat les molles
que vaig anar deixant pel camí.

La poesia de Maria-Mercè Marçal també està plena d'estampes infantils plenes de tendresa i lirisme. En "Vaig embarcar ja fa molt de temps", una nena recobra l'alegria després d'haver embarcat una pilota en una teulada que el vent de març li torna com si jugués amb ella:

Vaig embarcar ja fa molt de temps
una pilota de colors
en qui sap quin teulat.
El vent de març juga a matar
i me la torna.
El meu cor l'entona.

En aquesta mateixa línia, el poema "Un pètal de gerani" descriu l'estreta relació entre aquesta part de la flor i un nen que surt al balcó a observar el seu color rosa:

Un pètal de gerani
he deixat al balcó
i, encara viu, trobava
els teus peuetes de rosa.

La poesia infantil i juvenil, en general, està repleta d'endevinalles i cançons infantils. I la poesia de Marçal no serà, doncs, una excepció. A "Endevina; Endevinalla", a partir d'un conjunt de quatre interrogacions retòriques, trobem la resposta a l'endevinalla als darrers quatre versos:

¿O és la fletxa del peix
que s'empassa la lluna?
[...]
O el dit gros del meu peu?
Avui sóc la sirena
que té cames
i cua d'escata.

És la imatge d'una nena que s'imagina ser aquesta nimfa marina.

“Cançó de Bressol”, per la seva banda, és una peculiar cançó de dormir on els núvols portaran la soneta a la nena que vol adormir-se:

Bruixeta la non-non,
amb caputxeta blanca.
Hi ha una finestra al núvols
que si s'obre no es tanca,
[...]

També trobem cançons de saltar la corda on apareixen metàfores accentuades. A “Cançó de saltar la corda”, la pluja és una bruixa amb cabells molt llargs i els trons són cascavells que fan el soroll d'aquests objectes infantils:

La pluja és una bruixa
amb els cabells molt llargs.
Cascavells li repiquen
tota la trena avall.

A “Cançó de pluja” apareix el sol que alerta de la pluja en amagar-se –*pujar* en paraules de Marçal– dalt del campanar. Llavors, amb l'alegria d'un nen, cal treure de l'armari la vestimenta pròpia de pluja per jugar amb els tolls:

Si el sol puja escaletes
ens mullarem demà.
[...]
Traurem les katusques
i un paraigua espatllat
i capa amb caperutxa
[...]
A cada toll que hi hagi
espernegarem tant
que escatxigarem tots
els mussols del veïnat.

La lluna, de clares connotacions femenines, apareix repetidament a la poesia infantil i juvenil de Maria-Mercè Marçal. És la imatge privilegiada i recurrent en tota la seva poètica (Viladot 1982). És el punt de referència lluminós, alhora utòpic i atàvic, de la subversió del seu significat tradicionalment subordinat. En els poemes que estem comentant la lluna es resisteix a ser únicament objecte de coneixement indirecte, receptor i passiu, en contra, doncs, del simbolisme tradicional que fa del sol, símbol de la masculinitat, la font d'energia absoluta.

A “Ai, quina ufana de lluna”, a través d'una metàfora gairebé personificada –“Lluna, moneda de coure”–, l'autora ens convida a tenir una mirada de nen cap a aquest astre que és capaç de dur-nos tota la fortuna del món:

Ai, quina ufana de lluna!
Amic, sortim a la finestra
entre les dotze i la una!
Lluna, moneda de coure
a l'aire, duu-nos la fortuna
entre les dotze i la una.

A “Magdalena”, dedicat a la seva germana Magda Marçal, identifica la plenitud i vitalitat de la lluna amb la feminitat i vigor de la seva germana que, fins i tot, pot sortir del món sota d'una escombra aprofitant l'ombra de la nit:

Magdalena,
lluna plena,
tens l'escombra
al cap del llit,
per fugir-hi
en la ventada
sota l'ombra
de la nit.

La poesia de Maria-Mercè Marçal, a banda d'estar carregada de símbols tan marcats com el de la lluna, és també repleta de records infantil associats a accions determinades. En “Avui, vint-i-un de desembre” es fa una llarga enumeració dels elements, sobretot plantes, que hi ha al seu balcó i del temps que fa quan l'infant surt a observar el seu jardí. Diu que en aquell moment gairebé està parant de ploure, possible metàfora de l'estat d'ànim de la poeta que sembla recobrar la calma interior perduda:

Avui, vint-i-u de desembre,
he sortit al balcó:
sota una pluja que ja amainava
he vist els testos, ...
[...]

A "Foravilers", presenta la veu poètica evocant una anècdota d'infantesa en un medi rural, probablement a Ivars d'Urgell, on va passar la infantesa. L'anècdota és simple: recorda un dia en què va anar amb un altre nen a robar i menjar ametllons verds. Com és lògic en un infant criat en un medi rural, la vida de pagès no li era estranya:

Junts hem menjat
–foravilers de tarda–
ametllons verds
de la branca més alta
robats d'un hort
sense porta ni tanca.
[...]

Marçal recorda, també, en els seus versos les xiquetes del seu poble, Ivars d'Urgell. De petites aprenen a fer mitja i ja de dones, de ben matí, marxen al tros:

Les xiquetes del meu poble
seuen en cadira baixa
[...]
si feien punt de cama,
si punt de cadeneta
o punt d'escapulari,
[...]
Les dones del meu poble
de matinet al tros:
adés cullen patates,
adés arranquen cebes
[...]

Al darrere d'aquests versos, com ràpidament intueix el lector, trobem la Maria-Mercè Marçal reivindicativa i defensora de la figura de la dona, capaç d'accedir al món de la cultura i capaç de sortir d'un món rural carregat de feines imposades.

La tristesa és un sentiment molt infantil que sovint apareix reflectit en els rostres dels nens. A "Bon dia, tristesa", la poeta comença amb una exhortació: la tristesa acompanya la vida de l'infant, però

això no vol dir que hagi de passejar una cara llarga tot el dia, de manera que ordena a la tristesa que es pinti una mica la cara i es vesteixi amb roba de setí perquè cal anar al ball de Carnestoltes, metàfora de la vida mateixa:

Bon dia, tristesa.
Vesteix-te de setí!
Pinta't al front
[...]
i anem al ball
[...]
Carnestoltes duu llàgrimes
de colors a la galta.

Aquesta rebel·lió contra la tristesa també apareix a "Pujaré la tristesa dalt de les golfes", una clara al·lusió a viure la vida amb plenitud malgrat les dificultats d'aquesta:

Pujaré la tristesa dalt les golfes
[...]
I baixaré les graus amb vestits d'alegria
que hauran teixit aranyes sense èxit.

Malgrat que les *aranyes*, metàfora de la tristesa, poden ser desterrades de la vida de l'infant, a vegades això no serà possible, tal com apareix al poema "Tinc ulls de fusta":

Tinc ulls de fusta.
De tant en tant, un cuc hi plora.

Els cucs, imatges de les llàgrimes, surten dels ulls malgrat que aquests no vulguin. A "Les hores dansen", d'altra part, la solitud engendra tristesa pel pas inexorable del temps:

Les hores dansen
sobre la meva pell
i ve la solitud
[...]

Els dos darrers poemes de l'antologia *La màgia de les paraules* (2004) estan dedicats a la cerca de la felicitat. El primer d'ells, "Si en mirar-te les ungles", és l'anhel de l'alegria i la ventura –valors metaforitzats en béns terrenals com bous, esquellada, flors, pa, sal, aigua– que s'han de cercar:

Si en mirar-te les ungles
veus tres taquetes blanques,
acluca ben bé el puny
para esment al presagi:
–No l’obris fins que hauràs
trobat bous i esquellada,
flors d’alt d’un campanar,
el pa, la sal i l’aigua,
un carro carregat
d’estrelles esmolades,
[...]

El segon, “Jo conec una fada que es diu Fina”, dedicat a Fina Llorca, amiga i gran estudiosa de la poeta, és un cant a l’amistat encarnada en una dona extraordinària per a la poeta: la seva amiga Fina, que és una fada. Marçal explica d’una manera imaginativa el que fa la seva amiga: camina de puntetes, viu amb un ós de pelussa i una nina, penja els estels, duu papallones en una paperina:

Jo conec una fada que es diu Fina
[...]
que camina de puntetes
[...]
Viu amb un ós de pelussa i una nina
[...]
Penja els estels al cel de la cortina
[...]
Duu papallones en una paperina
[...]
I n’escampa pels carrers
[...]

L’objectiu del poema no és fer una descripció física del personatge, sinó psicològica, cosa que s’observa a la part final del text. Efectivament, sabem que la seva amiga Fina té la capacitat de tractar empàticament amb la gent i entendre-s’hi:

Mes ella té una vareta que domina
[...]
la calma i la tempesta
[...]
Quan us clavi l’esguard i us digui: Vine!
[...]
fugiu, que us fadarà (com m’ha fadat a mi).

Aquests trets de caràcter són virtuts d’una dona realment encantadora.

D’entre tots els poemes comentats i que apareixen recollits a l’antologia citada, en trobem a faltar un en especial per l’actitud inconformista de la nena davant d’un fet infantil que sembla haver-la marcat. El seu títol és “De primer van foradar-me les orelles”:

De primer van foradar-me les orelles
i de llavors ençà duc arracades.
No prengueu aquest bosc per una alzina.

Els versos expliquen un fet: quan era una nena li van fer un forat a les orelles i, des de llavors, va portar arracades. La poeta jutja el fet molt negativament, ja que per a ella, el fet de foradar-li les orelles per posar-li arracades és gairebé una humiliació. Marcar les nenes d’aquesta manera és una forma de classificar els éssers humans. El text s’emmarca dins d’aquesta actitud subversiva de Marçal. La conclusió del poema apareix en el darrer vers, que és molt important: “No prengueu aquest bosc per una alzina”. Amb aquests mots, Marçal sembla voler dir que espera que no es resti importància al fet que exposa. No es tracta d’un element aïllat (una alzina), sinó de tota (un bosc) una imposició social que s’ha d’eliminar.

CONCLUSIONS

L’obra poètica de Maria-Mercè Marçal, adreçada a un públic adult però amb referències al seu món infantil i juvenil, és plena d’imatges i imaginació. Els seus versos són el reflex d’aquella nena que va ser i que no ha oblidat malgrat les fortes vivències adultes marcades per l’opressió i la lluita femenina. Les cançons corejades per la Maria-Mercè Marçal nena i pels infants del seu poble, lvars d’Urgell, són plenes d’intenses paraules de màgia que donen un sentit més ric al món que ella va viure.

En llegir la seva poesia amb marcades referències al món infantil, el lector és capaç de viure un conjunt d’emocions que esdevenen una experiència molt viva i que, a més, l’ajuden a viatjar al propi món infantil i juvenil que mai no és oblidat. El llenguatge artístic i expressiu de la poesia marçaliana fa possible que cada poema i cada vers recordin vivències que s’actualitzen des d’un passat a un present vivencial. Com afirma Bel (2004: 6), “tots aquests

actes d'apropament converteixen el poema en alguna cosa que va més enllà d'una simple lectura, esdevé una experiència viscuda".

Pe finalitzar, cal dir que la poesia de Maria-Mercè Marçal hauria de ser treballada amb més intensitat en l'ensenyament obligatori i postobligatori actual. Certament estem davant d'una poeta que ha estat objecte d'estudi i reflexió per part de la crítica més especialitzada, vegeu a tall d'exemple Climent (2008) i Zimmermann (2008), però potser no ha estat treballada didàcticament en contextos d'aprenentatge on l'infant i el jove tenen molt a dir i a aprendre.¹ En aquest sentit, un jove lector pot fer seu cada poema de Marçal si s'estimulen propostes d'activitats lligades a la lectura i comprensió d'aquest, i a un conjunt d'exercicis i propostes de reconeixement de la sonoritat i el ritme dels versos, a més de l'observació i representació plàstica de cadascuna de les imatges i sentiments que trobem expressats en aquests (Bel 2004: 6). El paper de l'educador, com el de l'infant, han de jugar, doncs, un rol fonamental en aquesta experiència de lectura i treball de la poesia.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BEL, J., "Maria-Mercè Marçal, La màgia de les paraules", *La màgia de les paraules*, Barcelona, Baula, 2004, p. 5-14.

CLIMENT, L., "La literatura catalana femenina a partir dels vuitanta: el mestratge de Maria-Mercè Marçal", *Actes del Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans*, Montepellier, Centre d'Études et de Recherches Catalanes, Université Montpellier III, 2004, p. 95-110.

CLIMENT, L., "Maria-Mercè Marçal: Cinc poemes de *Bruixa de dol*", *Catalonia*, núm. 11 (juliol de 2012), p. 1-22.

JULIÀ, L., "Estudi introductori", *Contraban de llum. Antologia poètica*, Barcelona, Proa, 2001, p. 5-69.

LLORCA, V., "Maria-Mercè Marçal, *Llengua abolida* (1973-1988)", *Catalan Writing*, núm. 6 (abril de 1991), p. 79-80.

LLORCA, F., "Mare, filla, amant, amiga: Muses en la poesia de Maria-Mercè Marçal", *Perversas y divinas*, Madrid, E. Cultura, 2002, p. 259-266.

MARCO, J.; PONT, J.: *La nova poesia catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1980.

VILADOT, G., "M. Mercè Marçal a la lluna", *Avui* (10-VIII-1982).

ZIMMERMANN, M.-C., "Lectura d'un poema de *Desglaç*: l'art de Maria-Mercè Marçal", *Reduccions*, núm. 89/90 (març de 2008), p. 274-286.

¹ Vegeu, no obstant això, una excel·lent experiència de treball de la poesia de Maria-Mercè Marçal a <<http://blocs.xtec.cat/bruixesdedol/>>